

Lyginamieji Lietuvos ekonomikos raidos vertinimai

Juozas Bivainis

Profesorius socialinių mokslų habilituotas daktaras
Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Lietuvos ūkio institutas
Gedimino pr. 38/2, LT-2600 Vilnius
Tel. (370 2) 62 10 26
Faksas (370 2) 22 67 40
El. paštas: sekretepi@po.ekm.lt

Straipsnyje apžvelgiama dabartinė Lietuvos ūkio padėtis remiantis Lietuvos ekonomikos pastarųjų dešimties metų raida, taip pat lyginant Lietuvos bendriausius ekonominius rodiklius su atitinkamais kitų šalių rodikliais. Palyginti pasirinktos glaudžiai su Lietuva susijusios kaimyninės Baltijos šalys (Estija ir Latvija), politiniais ir ekonominiais tikslais artimos valstybės (kandidatės į Europos Sąjungą) bei šalies orientyras (valstybės Europos Sąjungos narės).

Įvadas

Visuotinai pripažįstama, kad Lietuvoje jau funkcionuoja rinkos ekonomika. Tai pastarojo dešimtmečio reformų, kurių pradžia 1990 metai, rezultatas. Visi dešimt nepriklausomybės metų buvo esminių pokyčių metai, per šį palyginti trumpą laiką sukurta valstybė, turinti naujo demokratinio turinio politinę, teisinę ir ekonominę sistemas. Prieš dešimtmetį viešpatavusio planinio-komandinio ūkininkavimo beliko smulkūs fragmentai. Visose gyvenimo srityse, visuose ūkio sektoriuose pastebimi esminiai pokyčiai, lyginant 2000-uosius ir 1990 metus. Kartais, atiduodant pirmenybę emocijoms, neigiami įvykę pokyčiai ar abejojama dėl jų. Ir vis dažniau, ne tik specialistų, keliami klausimai: ar to tikėjosi Lietuvos žmonės, ar negalėjo būti kitaip, t. y. geriau, ką, kada ir kaip reikėjo daryti, kad Lietuvoje gerokai didesnės dalies žmonių gyvenimas būtų geresnis?

Peržvelgiant, o juo labiau plačiau analizuojant Lietuvos ekonominių reformų kelią, būtų galima surasti nemažai taisytinių sprendimų. Per dešimt metų sukaupia didžiulė patirtis leidžia daug ką vertinti kitaip – ko gero, objektyviau ir netgi pagal kitus kriterijus. Tuo metu ne tik Lietuvos ekonomikos reformų kūrėjai neturėjo reikiamos patirties ir žinių, neturėjo jų visas pasaulis: nebuvo tokios praktikos, nebuvo sukurtų, juo labiau praktikos patikrintų modelių, teorijų ir pan. Todėl vertindami savo ir kitų sprendimus neturėtume pamiršti šių aspektų.

Lietuvos ekonomikos raidos analizė, trumplaikės ir tolesnės ateities prognozės vis dažniau sulaukia mokslininkų ir valstybės institucijų dėmesio. Šie klausimai tam tikrais aspektais nagrinėti ir horizontaliosios analizės būdu [1; 2; 7; 15; 17; 20 ir kt.]. Iš pavienių tyrimų fragmentų besiformuojančią Lietuvos pereinamojo laikotarpio ekonomikos raidos vertinimų mo-

zaiką pateikiami tyrimų rezultatai papildo laiko ir turinio požiūriais.

Tyrimui naudoti įvairių literatūros, interneto, ekspertinių ir kitų žinių lyginamosios, parametrinės ir loginės analizės bei sintezės metodai, duomenų statistinio ruošimo būdai.

Šio straipsnio tikslas – pateikti šiandienės Lietuvos ūkio būklės, tuo pačiu ir jos gyventojų ekonominės ir socialinės gerovės vertinimus. Jie dėstomi pagal tokią loginę schemą:

- Lietuvos 1991–2000 metų ekonominės raidos analizė.
- Dabartinės ūkio padėties bruožų identifikavimas ir išryškkinimas.
- Lietuvos ekonominių ir socialinių rodiklių palyginimas su atitinkamais kitų valstybių rodikliais. Lyginti pasirinktos Europos valstybės, atsižvelgiant ne tik į jų geografinį artumą, bet ir priimant dėmesin vieną iš svarbiausių Lietuvos ekonominių ir politinių tikslų – integraciją į Europos Sąjungą [8].

1. Reformų laikotarpio ekonomikos raida

Lietuvos, kaip ir kiekvienos kitos buvusios TSRS respublikos, ūkis ekonominiu požiūriu tebuvo tam tikras ūkio fragmentas ir neturėjo prielaidų autonomiškai funkcionuoti. Integracijos į bendrą TSRS ūkį laipsnis laikytinas vienu iš didžiausių neigiamų, o ūkinis autonomiškumas – vienu iš svarbiausių teigiamų veiksnių ekonomikos raidai pirmaisiais pertvarkos metais.

1991–2000 metų, t. y. pereinamojo laikotarpio, Lietuvos ekonomikos raidai būdingi labai prieštaringi tiek turiniu, tiek kryptimi pokyčiai (1 lentelė). Santykiškai per labai trumpą laikotarpį aiškiai išskiriami trys skirtingo pobūdžio etapai: pirmasis – 1991–1993 metų – dramatiško ekonominio nuosmukio, būdingo visoms panašaus likimo valstybėms, vykdžiu-

sioms esminius pertvarkymus; antrasis – 1994–1998 metų – ekonominio „atsigavimo“, kai ekonomika ne tik stabilizavosi, bet ir nebloga sparta augo; ir trečiasis – 1998–2000 metų – staigaus ekonominio smukimo ir lėto atsigavimo (Rusijos finansų krizės įtaka).

Po nepriklausomybės paskelbimo buvo pradėtos plačios liberalizavimo ir privatizavimo reformos. Lietuvoje jos sukėlė vieną iš didžiausių gamybos nuosmukių Vidurio ir Rytų Europoje. Realus bendrasis vidaus produktas 1993 metais sudarė tik 40 proc. 1988 metų BVP lygio, didelė infliacija, liberalizavus plataus spektro prekių kainas, peraugo į hiperinfliaciją (1020,8 proc. 1992 m.). BVP padidėjimas pirmą kartą užfiksuotas 1995 metais (3,3 proc.). Ekonomika stiprėjo ir 1996 metais BVP augimas buvo 4,7 proc. nepaisant 1995 metų didelio masto bankų krizės padarinių. 1997 metais ir 1998 metais BVP augimas ir toliau buvo pakankamai didelis ir 1998 metų I pusmetį siekė 9,3 proc. (1997 m. – 7,3 proc.). Tačiau 1998 metų II pusmetį Rusijos krizė neigiamai paveikė Lietuvos ūkį ir metiniai ekonominio augimo tempai 1998 metais sumažėjo iki 5,1 proc., o 1999 metais patirtas netgi absoliutus BVP sumažėjimas, palyginti su 1998 metais (–4,2 proc.).

Lietuvoje BVP, tenkantis vienam gyventojui (apskaičiuotas JAV doleriais faktinėmis kainomis), kasmet, išskyrus 1999 metus, didėjo ir nuo 489 JAV dolerių 1992 metais pasiekė 3037 JAV dolerius 2000 metais. Gerokai didesnis yra BVP, tenkantis vienam gyventojui, pagal perkamosios galios paritetą: 1997 metais sudarė 5800 JAV dolerių, 1998 metais – 6753 JAV dolerius.

Infliacija nuo 1992 metų hiperinfliacinio lygio (1020,8 proc.) Lietuvoje nuolat mažėjo. 1999 metais vidutinė metų infliacija buvo tik 0,8 proc. Infliacijos lygis per šiuos metus (palyginus gruodžio mėnesius) buvo dar mažesnis – vos 0,3 proc. 2000 metų infliacijos rodikliai pa-

1 lentelė. Svarbiausi Lietuvos ekonominiai rodikliai

	Rodikliai	1993 m.	1994 m.	1995 m.	1996 m.	1997 m.	1998 m.	1999 m.	2000 m.*
1	Bendrasis vidaus produktas, galiojusiomis kainomis, mln. Lt	11 590	16 904	24 103	31 569	38 340	42 990	42 535	44 900
2	BVP dalis, sukurta privačiame sektoriuje, %		60	65	68	70	70	70	n. d.
3	BVP, tenkantis vienam gyventojui, JAV doleriais	714	1136	1622	2128	2587	2903	2874	3037
4	BVP metinis pokytis, % (lyginamosiomis kainomis)	-16,2	-9,8	3,3	4,7	7,3	5,1	-4,2	2,9
5	Vidutinė metų infliacija, %	410,2	72,2	39,6	24,6	8,9	5,1	0,8	1,0
6	Infliacija (gruodžio mėn.), %	189,0	45,1	35,7	13,1	8,4	2,4	0,3	1,4
7	Tiesioginės užsienio investicijos, % BVP	1,17	0,74	1,20	1,93	3,70	8,66	4,6	n. d.
8	Eksportas (prekės), mln. Lt	8707	8077	10 820	13 420	15 441	14 842	12 015	15 391
9	Importas (prekės), mln. Lt	9798	9356	14 594	18 235	22 577	23 174	19 338	21 851
10	Užsienio prekybos (prekių ir paslaugų) balansas, % BVP	-7,8	-6,0	-11,8	-9,8	-10,6	-11,9	-10,5	n. d.
11	Einamosios sąskaitos balansas, % BVP	-3,1	-2,1	-10,2	-9,2	-10,2	-12,1	-11,2	n. d.
12	Nacionalinio biudžeto (valstybės ir savivaldybių) pajamos, % BVP	23,3	23,0	23,8	20,9	21,5	21,8	21,1	19,3
13	Nacionalinio biudžeto deficitas, % BVP	0,8	-1,8	-1,8	-2,5	-1,0	-1,3	-0,3	-1,7
14	Socialinio draudimo biudžeto pajamos, % BVP	6,7	8,7	8,2	8,3	8,9	9,7	9,9	9,4
15	Valstybės skola, % BVP	14,7	15,4	18,0	19,7	21,1	22,4	28,4	28,3
16	Darbuotojų vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis, Lt	166	325	481	618	778	930	987	n. d.
17	Metinis realaus darbo užmokesčio pokytis, %	-3,9	14,2	3,2	3,3	13,4	12,8	4,9	n. d.
18	Nedarbo lygis, %	4,4	3,8	6,1	7,1	5,9	6,4	8,4	11,5

Šaltiniai [9; 10; 11; 14; 18]

*- išankstinis vertinimas.

gal išankstinius vertinimus taip pat nedaug didesni. Nuolatinį infliacijos mažėjimą daug lėmė nacionalinės valiutos fiksuotas kursas bazinės užsienio valiutos (JAV dolerio) atžvilgiu, taip pat JAV dolerio realios vertės išlaikymas.

Užsienio prekyba, ypač specifinėmis Lietuvos sąlygomis (nedidelis mastas, kuro ir energijos išteklių stoka, ekonomikos atvirumas), daro nemažą įtaką ekonomikos plėtrai. Todėl logiš-

ka, kad pastarųjų dešimties metų užsienio prekybos dinamika koreliuoja su bendresniais makroekonominiais rodikliais.

Užsienio prekybos apyvarta, beveik prilygstanti šalies bendrajam vidaus produktui, rodo didelį Lietuvos ūkio atvirumą (1 lentelė). Per visus nepriklausomybės metus Lietuvoje buvo neigiamas užsienio prekybos balansas. Jo pastarojo meto pokyčiams būdingos dvi tendencijos:

1) prekybos deficitas sumažėjo 1999 metais, mažėjant prekybos apyvartai dėl Rusijos finansų krizės;

2) atsisaukiant užsienio prekybai 2000 metais, prekybos deficitas ne didėjo, o gerokai sumažėjo [16]. Tai gana optimistiškai nuteikiantis naujas šalies ekonomikos posūkis, kuriam toliau išlaikyti ir intensyvinti būtinos sutelktos valstybės institucijų pastangos.

Lietuvos eksportas, nuolat didėjęs, pradėjo mažėti nuo 1998 metų II ketvirčio ir sparčiai mažėjo iki 1999 metų I ketvirčio. 1999 metais eksportas (ketvirčių duomenimis [16]) didėjo labai pamažu ir 1999 metais, palyginti su 1998-aisiais, buvo 19,3 proc. mažesnis. Tik 2000 metais įvyko esminis eksporto didėjimo lūžis: per 2000 metus prekių eksportuota už 15 391 mln. litų, palyginti su 12 015 mln. litų per 1999 metus.

1999-aisiais iš esmės pasikeitė ankstesniais metais susiformavusios Lietuvos eksporto tendencijos šalių atžvilgiu. ES šalys tapo svarbiausiomis Lietuvos eksporto rinkomis vietoje NVS šalių, dominavusių iki 1998 metų. 1999 metų I ketvirtį Lietuvos eksportas į ES šalis peržengė simbolinę 50 proc. ribą ir, atrodo, pakankamai stabiliai įsitvirtino, tai patvirtina ir 2000 metų duomenys (47,6 proc. viso eksporto).

Permainingai keitėsi Lietuvos eksporto geografija. Ilgą laiką svarbiausia Lietuvos eksporto partnere buvusi Rusija 1999 metais pakeitė Vokietija (apie 16 proc. viso Lietuvos eksporto), o 2000 metais daugiausia eksportuota į Latviją (14,9 proc. viso eksporto). Po to būtų Vokietija (14,2 proc.), Jungtinė Karalystė (7,7 proc.), Rusija (7,1 proc.), Lenkija (5,5 proc.). Vien į Latviją dabar eksportuojama du kartus daugiau nei į Rusiją [11].

2000 metais Lietuvos eksportas pagal prekes išsidėsto taip: mineraliniai produktai (21 proc.), tekstilės gaminiai (18,4 proc.), mašinos ir mechaniniai įrenginiai (10,6 proc.), chemijos

produktai (8 proc.), transporto priemonės (6,7 proc.). 2000 metais, palyginti su 1999-aisiais, eksporto santykinė dalis pasikeitė pagal visas minėtas prekių grupes.

1999 metais Lietuvos importas, palyginti su 1998-aisiais, sumažėjo 17,3 proc. – prekių importuota už 19,34 mlrd. litų. Didžiausias importo mažėjimas užfiksuotas 1998–1999 metų sandūroje – per 1999 metų I ketvirtį prekių importuota tik už 4,2 mlrd. litų, o 1998 metų pradžioje ketvirčio importo apimtis viršijo 6,0 mlrd. litų. 1999 metais importas sumažėjo iš visų šalių – svarbiausių Lietuvos importo partnerių, išskyrus JAV – padidėjo 6 procentais.

Per pastaruosius dvejus metus Lietuvos importo partneriai geografiniu požiūriu mažai pasikeitė. Tai nesunkiai paaiškinama Lietuvos saistais (netgi techniniais) su tradiciniais kuro ir energijos išteklių tiekėjais. Tai patvirtina ir 2000 metų statistikos duomenys [11]. Nustatyti svarbiausieji Lietuvos importo partneriai: Rusija (27,7 proc.), Vokietija (15,1 proc.), Lenkija (5,3 proc.), Jungtinė Karalystė (4,5 proc.).

1999 metais importas, palyginti su 1998-aisiais, sumažėjo pagal visas prekių grupes, išskyrus tekstilės gaminius. Labiausiai sumažėjo mineralinių produktų ir mašinų bei mechaninių įrengimų importas. 2000 metais gerokai padidėjo tarpinio vartojimo prekių ir lengvųjų automobilių importas.

Importines prekes pakeisti vietinės gamybos prekėmis ne visada įmanoma. Lietuva neturi ekvivalentaus importuojamų kuro ir energijos išteklių pasirinkimo, tačiau maisto produktų ir tekstilės gaminių sektoriuose reikia lankstesnės ekonominės politikos, plačiau taikyti vidaus rinkos apsaugos priemones.

Ekonomikos plėtros požiūriu didesnę dėmesį reikia skirti investicinių prekių importui. Jo pažangi struktūra teigiamai veikia šalies ekonomikos augimo tempus, nors toks poveikis pasi-

reiškia po tam tikro laiko. Investicinių prekių importas smarkiai mažėjo 1999 metais ir 2000 metais ir pastaraisiais metais tesudarė 12,7 proc. viso importo. Tam lemiamą įtaką turėjo valstybės investicijų mažėjimas pastaraisiais metais.

Neigiamas užsienio prekybos balansas atitinkamai sąlygojo einamosios sąskaitos deficitą, kuris 1998 metais buvo arti 12 proc. BVP ir tik nežymiai sumažėjo 1999 metais (10,5 proc.). Einamosios sąskaitos deficitui finansuoti nuolat buvo naudojamos tiesioginės užsienio investicijos. Didėjantis, bet netolygiai, tiesioginių užsienio investicijų srautas glaudžiai koreliuoja su stambiųjų objektų privatizavimu, kur, kaip žinoma, didžiausias buvo užsienio subjektų vaidmuo.

2000 m. gruodžio 31 d. Lietuvoje įregistruota 7125 Lietuvos ir užsienio kapitalo įmonės [13]. Jų bendras įregistruotas įstatinis kapitalas sudarė 10 536,2 mln. litų, iš kurių 5295 mln. litų (50 proc.) buvo užsienio kilmės. Šiuos rodiklius daugiausia lėmė Lietuvos valstybės politika investuotojų atžvilgiu, nes Lietuvos teisės aktai garantuoja užsienio investicijų teisinę apsaugą, nustato vienodas mokesčių lengvatas užsienio ir vidaus investuotojams.

Atkūrus nepriklausomybę, šalies biudžeto pokyčius formavo sumažėjusios valstybės pajamos, tik iš dalies, dažnai ne pagal tiesioginę paskirtį naudojamas gamybinis potencialas, greitas ūkinės veiklos poslinkis į privatų sektorių. Per nacionalinį biudžetą perskirstoma BVP dalis nuo 23,3 proc. 1993 metais buvo sumažėjusi iki 20,9 proc. 1996 metais, tačiau vėlesniais metais truputį padidėjo (1999 m. sudarė 21,1 proc. BVP). Dar aktualesnis yra nacionalinio biudžeto deficito padidėjimas 1999 metais iki 5,5 proc.

Lietuvoje vidutinis mėnesio bruto darbo užmokestis didėjo nuo 1994 metų ir 1999 metais buvo 987 litai. Nors nuo 1994 metų darbo užmokesčio didėjimas lenkė kainų kilimą, vis dėlto darbo užmokesčio perkamoji galia yra maža.

Realiojo darbo užmokesčio didėjimas kai kuriais metais (pvz., 1997 m. – 13,4 proc., 1998 m. – 12,8 proc.) buvo neproporcingas darbo našumo didėjimui ir taip pat turėjo įtakos sunkiai šalies biudžeto situacijai 1999–2000 metais.

Nedarbo lygio pokyčiai rodo bendriausias ekonomikos tendencijas. Visuotinį nerimą kelia didelis nedarbas (2001 m. sausį – 13,1 proc.) ir ypač didelė nedarbo koncentracija kai kuriuose šalies regionuose (Druskininkų, Kalvarijų, Akmenės rajono, Pasvalio, Lazdijų savivaldybėse), gana aukštas jaunų žmonių (15–24 m.) nedarbo lygis (per 30 proc.) [11; 18].

Dėl ūkio struktūrinių reformų pamažu keitėsi ūkio struktūra ir atitinkamai bendrojo vidaus produkto struktūra. Bendrosios pridėtinės vertės struktūroje aiškiai pastebimas pramonės ir žemės ūkio sektorių sukuriama dalis mažėjimas ir paslaugų sektorius didėjimas (2 lentelė). Šio sektoriaus dalis BVP 1999 metais sudarė beveik 64 proc. Apibendrinant dešimties metų ūkio raidą, paslaugų sektorius pažymėtinas kaip vienas iš Lietuvos ūkio plėtros veiksmų, būtent šiame sektoriuje pirmiausia formavosi Lietuvos verslininkai.

2. Šiandienės ūkio situacijos bruožai

Neabejodami galime teigti, kad per dešimt metų Lietuvoje surkurta rinkos ekonomika. Tai pripažįstama tarptautiniu mastu (pavyzdžiui, Europos Komisijos oficialūs vertinimai [17]). Išliko tik tipišku tuo požiūriu sektorių (žemės ūkio, natūralių monopolijų) valstybinis reguliavimas. Praktiškai iš naujo sukurtas privatus sektorius, kuris daugumos ūkio šakų tapo dominuojančiu. Vienas iš svarbiausių tokių pokyčių veiksmų – privatizavimas. Šiuo aspektu svarbūs tiek pirmojo privatizavimo etapo – totalinio žemės ūkyje ir smulkesnių įmonių, tiek antrojo – stambiųjų įmonių, įvairių įmonių akcijų likučių ir gamybos infrastruktūros objektų – rezultatai.

2 lentelė. Lietuvos BVP struktūros dinamika pagal veiklos rūšis

Veiklos rūšys	1993 m.		1998 m.		1999 m.	
	mln. Lt	%	mln. Lt	%	mln. Lt	%
Bendroji pridėtinė vertė, iš viso	11 323,4	100	38 034,9	100	38 043,1	100
Žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė, žuvininkystė	1608,6	14,2	3908,6	10,3	3363,1	8,8
Apdirbamoji ir kasybos pramonė	3410,3	30,1	7332,8	19,3	7149,4	18,8
Elektros, dujų ir vandens tiekimas	460,5	4,1	1738,9	4,6	1723,5	4,5
Statyba	581,6	5,1	3253,8	8,6	2958,2	7,8
Didmeninė ir mažmeninė prekyba, taisymas	1586,9	14,0	6207,5	16,3	5855,8	15,4
Transportas, sandėliavimas ir ryšiai	1104,4	9,8	3654,3	9,6	4096,8	10,8
Finansinis tarpininkavimas	828,7	7,3	864,2	2,3	940,3	2,5
Valstybės valdymas ir gynimas	333,1	2,9	2680,5	7,0	2745,6	7,2
Švietimas	317,2	2,8	2364,3	6,2	2742,5	7,2
Sveikata ir socialinis aprūpinimas	203,0	1,8	1415,7	3,7	1437,8	3,8
Kita komunalinė, socialinė ir asmeninė aptarnavimo veikla	889,1	7,9	4614,4	12,1	5030,0	13,2

Šaltiniai [9; 18].

Pasikeitė Lietuvos užsienio prekybos orientacija – pagrindiniai Lietuvos prekybos partneriai yra Vakarų šalys [16]. Lietuva, siekdama narystės Europos Sąjungoje ir Pasaulio prekybos organizacijoje, įgyvendina liberalią prekybos politiką, plėtoja dvišalius ir daugiašalius santykius su kitomis valstybėmis. Lietuvos užsienio prekybos režimas yra gana liberalus, importo muitai – vieni mažiausių Rytų ir Vidurio Europos šalyse. Užsienio prekybos apyvarta, beveik prilygstanti šalies bendrajam vidaus produktui, rodo didelį Lietuvos ūkio atvirumą.

Tokią ūkio orientaciją rodo ir tiesioginės užsienio investicijos. Pirmajame trejetuke šalių, daugiausia investavusių Lietuvoje (2000 12 31), nuolat yra Švedija, JAV, Suomija. Valstybių – didžiausių Lietuvos investuotojų sąrašo pirmajame dešimtuose nėra valstybių iš buvusios TSRS [18].

Pramonė buvo ir dabar yra svarbus ūkio sektorius, nors jos sukurtos bendrosios pridėtinės vertės dalis sumažėjo – nuo trečdaliao 1990 metais iki mažiau kaip ketvirtadaliao 1999 metais. Pramonėje užimta apie šeštadalis dirbančiųjų.

Didžiausios pramonės šakos yra maisto pramonė (apie 28 proc. parduotos produkcijos), lengvoji pramonė (atitinkamai apie 18 proc.) ir naftos pramonė (apie 12 proc.).

Daugeliui pramonės įmonių nuolat stinga apyvartinių lėšų, jų veiklą trikdo pastovūs įsiskolinimai. Jau treči metai prie opiausių šalies ūkio problemų priskiriami valstybės ir savivaldybių biudžetų asignavimų valdytojų įsiskolinimai verslo subjektams. Šią situaciją ypač komplikavo 1999 metais pablogėjusi finansinė šalies būklė. Biudžetų asignavimų valdytojų įsiskolinimai papildoma našta spaudė ir taip dėl Rusijos finansų krizės nukentėjusias Lietuvos įmones. Energijos imlių apdirbamosios pramonės įmonių sąnaudos padidėjo, nes žaliavų ir energijos kainos pasiekė pasaulio kainų lygį. Pramonės pertvarkymas mažinant energijos imlią gamybą vyksta lėtai, pramonėje santykiškai mažai taikomos pažangios technologijos [15].

Rūpesčių kelia žemės ūkis, ypač aštrios kaimo socialinės problemos. Žemės ūkio produkcijos bendrosios pridėtinės vertės dalis sumažėjo: nuo 27,7 proc. 1990 metais iki 8,8 proc.

1999 metais. Dėl privatizavimo ir atkūrus nuosavybės teises vyrauja smulkūs ūkiai. Jų produktyvumas ir ekonominis efektyvumas yra mažas. 20 proc. dirbančiųjų žemės ūkyje nesukuria net 10 procentų bendrosios pridėtinės vertės. Didelis nedarbas kaime, kaimo gyventojų net 38 proc. didesnis nei miesto senėjimo indeksas rodo susikaupus socialinių problemų. Jas spręsti atidėliojama, neramumai gesinami „bandymais ir klaidomis“.

Optimistiškiau vertintina transporto sektoriaus padėtis. Jame dirbantys 4,3 proc. visų šalies užimtųjų sukuria apie 10 proc. bendrojo vidaus produkto. Šiandienė transporto būklė, Lietuvos transporto koridoriai, patenkantys į prioritetinio plėtojimo tarpvalstybiniu aspektu programą, yra svarbios stabilios sektoriaus plėtros prielaidos.

Didelis neapibrėžtumas ir susikaupusios problemos slepia energetikos sektorių. Dabar vykdomas energetikos ūkio restruktūrizavimas turėtų sudaryti prielaidas didinti energetikos sistemos efektyvumą, spartinti jos perorientavimą į Vakarų.

Lietuvoje sukurta nacionalinė mokslinių tyrimų ir studijų sistema. Deja, BVP dalis, skiriama finansuoti mokslinius tyrimus, tesiekia 0,57 proc. ir nuo 1999 metų nedidėja. Taigi dabar mokslo finansavimas nesiekia net ribos (1 proc.), kuriai esant pagal pasaulio praktiką mokslas gali daryti esminę įtaką šalies plėtrai.

Didėja absoliutus skaičius studentų universitetinėse aukštosiose mokyklose, kartu gerėja ir santykinis rodiklis – studentų skaičius 1000 gyventojų (1998 m. 20,2 studento). Didelė bėda – mažėjantis universitetų finansavimas. Tikėtina, kad gerinant studijų kokybę bus pasinaudota prielaidomis, kurias suteikia dabar vykdomas aukštesniųjų mokyklų pertvarkymas į aukštąsias neuniversitetines mokyklas-kolegijas.

Vienas iš esminių šiandienos ūkio bruožų – iki minimumo sumažėjusi infliacija – 1999 metais vartotojų kainų indekso padidėjimas nustatytas tik 3 mėnesiams, o 2000 metais – 5 mėnesiams. Tarp įvairių ekonomikos veiksnių čia nemažas vaidmuo priskiriamas išlaikytam fiksuotam lito kursui. Neįveiktas Azijos ir Rusijos krizių bei pinigų devalvacijos daugelyje šalių, lito ir dolerio santykis išliko nepakitęs. Lietuvai, kaip mažos ir atviros ekonomikos šaliai, fiksuotas valiutos kursas yra svarbus kainų stabilizavimo svertas.

Dėsningas šalies ekonomikos bruožas – deficitinis valstybės biudžetas. Pastarųjų metų fiskalinė politika, kuria siekiama mažinti valstybės skolas ir einamosios sąskaitos deficitą yra stabdantis veiksnys sprendžiant aštrią nedarbo problemą ir apskritai aktyvinant ekonomikos plėtrą.

Nacionalinio biudžeto deficitą lydi chronišku tapęs socialinio draudimo biudžeto deficitas. Jį sąlygoja bent kelios priežastys, o esminių iš jų (didėjančio Lietuvos gyventojų santykinio senėjimo, neužimtų ir užimtų žmonių santykio didėjimo, pensijų sistemos esminių reformų) sprendimai negali būti greiti ir yra gana sudėtingi.

Didelis šiandienos verslo plėtros stabdys – vidaus paklausos sąstingis. Jis tvirtai diktuos verslo „madą“ bent jau artimiausioje perspektyvoje, nes priemonės šiam svarbiam veiksniumi išjudinti planuojamos tik vėlesniems metams.

Lietuva, priėmusi politinį sprendimą siekti narystės Europos Sąjungoje, įgyvendino nemažai teisinių ir institucinių Europos Komisijos reikalavimų. Galima konstatuoti, kad Lietuvos šiandienos ūkio teisinis reglamentavimas artimas europietiškomis normoms. Jau sudarytos teisinės laisvo prekių, paslaugų ir kapitalo judėjimo prielaidos. Nuolat ir aktyviai dirbama suartinant Lietuvos ir Europos Sąjungos derybines pozicijas. Šioje srityje ypač reikšmingi buvo

2000 metai – aktyvesnis ir konstruktyvesnis ta-
po derybų procesas, Seimas paskelbė prioriteti-
niais įstatymus, kurie būtini Lietuvai derantis
dėl narystės ES.

3. Lietuva ir kitos šalys

Europos valstybių ir Lietuvos lyginimas vien eko-
nomikos aspektu gali būti labai įvairus [1; 20].
Savo fragmentiškus palyginimus pateiksime ke-
liais labiau informatyviais aspektais. Lygindami
akcentuosime Baltijos šalis (Estiją, Latviją), grupe
valstybių kandidačių į Europos Sąjungą, vals-
tybes Europos Sąjungos nares.

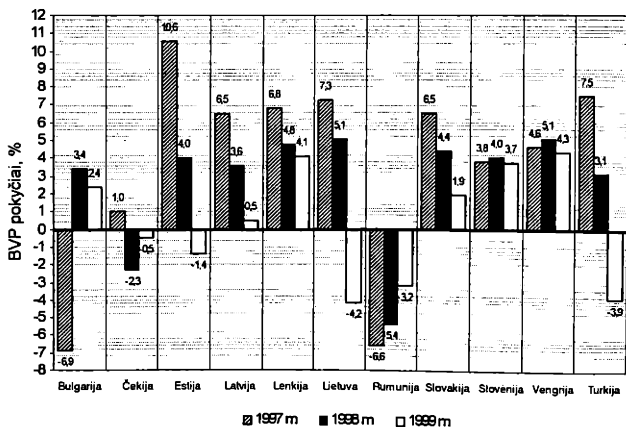
Šalių ekonomika, jos gyventojų gerovė apibū-
dinami įvairiais rodikliais. Vieni adekvačiau iš-
reiškia vienus aspektus, kiti – kitus, santykiniai
rodikliai lyginti tinkamesni už absoliučius, in-
tegruoti rodikliai didina vertinimo kompleksis-
kumą. Konkrečiu atveju rodiklių pasirinkimą lemia
daugelis veiksnių: tyrimo tikslai, turima
informacija, vartojami tyrimo metodai, turima

programinė įranga, tyrimo sąnaudų limitavimas.
Neatmestinos ir tyrėjo asmeninės savybės, gal
net tam tikras tendencingumas.

Nepretenduodami į išsamų palyginimą, ku-
ris neįmanomas be specialių tyrimų, apibūdin-
sime Lietuvos ekonomikos potencialą pasinau-
dodami įvairių šaltinių duomenimis.

Prasminga Lietuvos ekonomiką lyginti su
valstybių kandidačių į Europos Sąjungą. Daugu-
ma jų politinių ir ekonominių permainų požiū-
riu turi nemažai bendro su Lietuva, joms būdin-
gi panašūs tikslai ir siekiai. Ir ekonomikos raidos
požiūriu Lietuva neišsiskiria iš bendro šių vals-
tybių fono. Tokią išvadą leidžia daryti, pavyz-
džiui, vieno iš gana apibendrinamai ekonomi-
kos plėtrą apibūdinančių rodiklių – bendrojo
vidaus produkto metinių pokyčių palyginimas
(1 pav.) [1; 11; 18].

Dvejus metus (1997 m. ir 1998 m.) Lietuvos
BVP augimas šioje vienuolikos valstybių grupėje
buvo vienas iš didžiausių. Tik 1999 metais
Lietuva pagal šį rodiklį atsiduria sąrašo gale –

1 pav. Valstybių kandidačių į ES BVP pokyčiai (lyginamosiomis kainomis)

fiksuotas didžiausias tarp kandidačių į ES BVP mažėjimas. (Šio reiškinio priežastys aptartos pirmame skyriuje.) Vis dėlto, atlikus suminių trejų metų BVP pokyčių vertinimą, Lietuvos rezultatas visai neblogas – pagal šį rodiklį Lietuva atsiduria sąrašo viduryje.

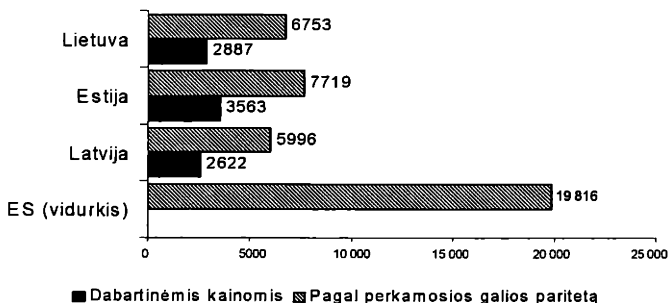
Suprantama, lyginami šių valstybių ekonomikos plėtrą pagal platesnį rodiklių spektrą, pastebėtume didesnių kontrastų – siauresnio pobūdžio rodikliai pavienių valstybių labiau varijuoja. Norėtume pabrėžti, kad labai panašaus likimo visų trijų Baltijos valstybių ekonominei būklei rodančių platesnio spektro rodiklių reikšmės gana artimos, nors kiekvienai valstybei būdingas savitas ekonomikos pertvarkymo kelias, taikyti skirtingi privatizavimo modeliai, jie įgyvendinti skirtingu tempu, naudotos įvairios restruktūrizavimo, liberalizavimo ir makroekonominės politikos priemonės [1].

Visiškai kitoks vaizdas lyginant Lietuvos ekonomiką su Europos Sąjunga priklausančių valstybių. Ekonomikos potencialą, žmonių gerovę apibūdinantys Lietuvos rodikliai skiriasi kartais [1; 5; 18]. Vienas iš tokių rodiklių – sukuriamas nacionalinis produktas, perskaičiuotas pagal perkamosios galios paritetą į BVP, tenkantį vienam

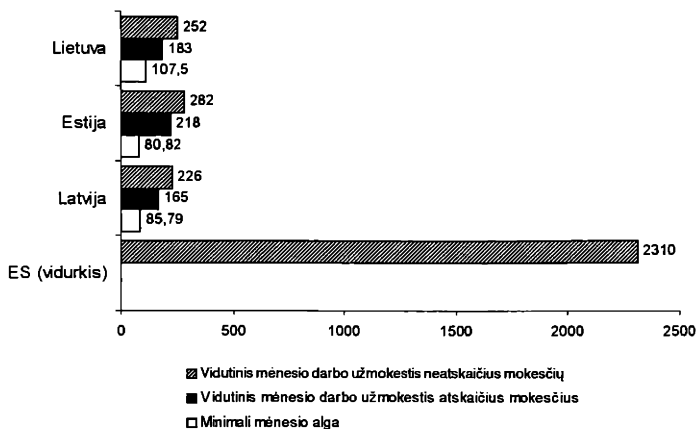
gyventojui, yra beveik tris kartus mažesnis už valstybių ES narių vidurkį, nors labai artimas Estijos ir Latvijos atitinkamiems rodikliams (2 pav.). Antras žmonių gerovę apibūdinantis rodiklis – darbo užmokestis. 1999 metais vieno dirbančiojo vidutinis mėnesio darbo užmokestis, perskaičiuotas JAV doleriais, Lietuvoje, analogiškai Estijoje ir Latvijoje, buvo beveik 10 kartų mažesnis už Europos Sąjungos valstybių vidurkį (3 pav.).

Lyginant Lietuvos dirbančiųjų pasiskirstymą pagal veiklos rūšis su atitinkamais Europos Sąjungos valstybių rodikliais, matomas kontrastas žemės ūkio sektoriuje. Lietuvoje ir Latvijoje santykinė užimtųjų žemės ūkyje dalis kelis kartus didesnė už Europos Sąjungos valstybių vidurkį (4 pav.). Pagal šį rodiklį Estija iškrenta iš trejetuko ir artėja prie Europos Sąjungos.

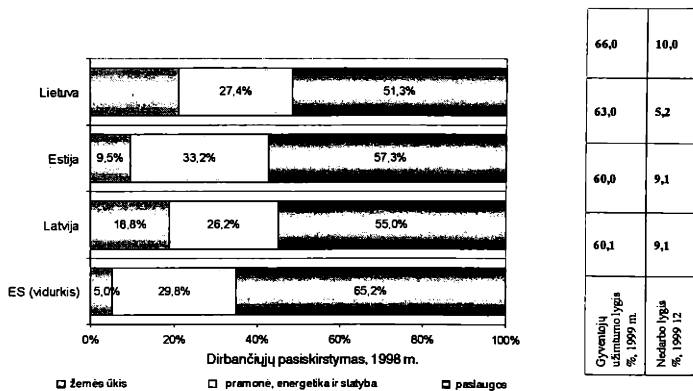
Pagal gyventojų užimtumą, nedarbo lygį, mokesčių našatį ir nemažai kitų santykinių rodiklių Lietuva nedaug nutolusi nuo Europos Sąjungos vidutinių rodiklių reikšmių. Pagal verslo įmonių steigimo sąlygas, kurias šalies verslininkai dažnai nurodo esant svarbiausia lėtos ūkio plėtros priežastimi, Lietuva taip pat koreliuoja ne tik su Europos Sąjunga, bet ir pla-

2 pav. BVP, tenkančio vienam gyventojui, palyginimas (JAV dol.), 1998 m.

3 pav. Darbo užmokesčio palyginimas (JAV dol.), 1999 m.

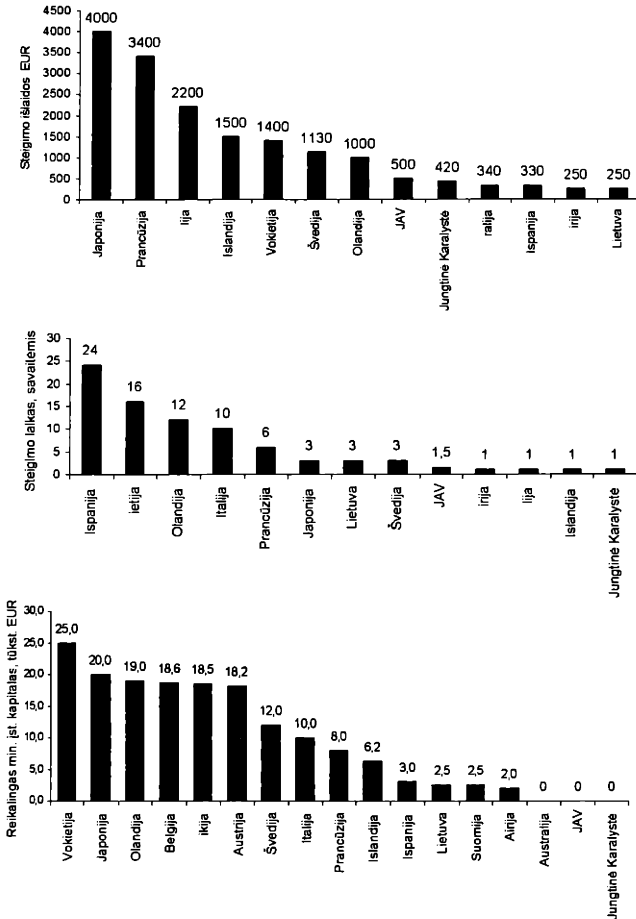

4 pav. Užimtumo ir nedarbo palyginimas

čiau – pasaulio valstybėmis [2; 4; 7]. Ši teiginį pakankamai iliustruoja pateikiami uždarojo tipo akcinių bendrovių steigimo sąnaudų duomenys (5 pav.).

Pažymėtina, kad Lietuvoje darbo užmokestis beveik 10 kartų mažesnis nei Europos Sąjungoje, tuo kartu šalies verslo įmonių sąnaudos darbo užmo-

kesčiui taip pat atitinkamai gerokai mažesnės. Tai gi logiška kelti klausimą, kaip šis konkurencinis pranašumas padeda Lietuvos verslininkams konkurencinėje kovoje su Vakarų šalių verslininkais? Konkrečiai atsakyti, įvertinti kiekybinę šio veiksnio įtaką reikia specialių tyrimų, tačiau pagal apibendrintus duomenis žinoma, kad Lietuvos versli-

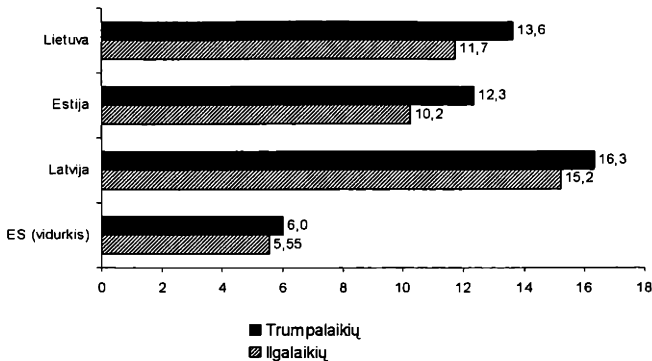

5 pav. Uždarųjų tipo akcinių bendrovių steigimo sąnaudos (1999 m.)

ninkai labai nelengvai konkuruoja su Vakarų šalių verslininkais, jiems sunku su savo produkcija įsivertinti Vakarų rinkose. Taigi, kur jie praranda darbo užmokesčio sąnaudų komponento teikiamą pranašumą? Iš daugelio tokio pobūdžio veiksnių kaip esminiai išskirtini du. Vienas iš jų – kaina, kuria

Lietuvos verslininkai skolinasi lėšas. Tiek ilgalaikių, tiek trumpalaikių paskolų palūkanos Lietuvoje daugiau kaip du kartus didesnės už Europos Sąjungos vidutines reikšmes (6 pav.).

Antra priežastis – gerokai mažesnis darbo našumas. BVP, tenkantis vienam gyventojui, per-

6 pav. Paskolų nacionaline valiuta vidutinių metinių palūkanų (%) palyginimas, 1999 m.

skaičiuotas pagal perkamosios galios paritetą, tris kartus mažesnis už Europos Sąjungos valstybių vidurkį (2 pav.). Mažo darbo našumo pramonėje, paslaugų sektoriuje ir ypač žemės ūkyje pagrindinė priežastis yra atsilikusios, nepakankamai pažangios technologijos. Atlikti Lietuvos pramonės konkurencingumo vertinimai [15] rodo, kad Lietuvoje dominuoja žemų technologijų pramonė – jos pagaminta produkcija sudaro 73 proc. visos pramonės produkcijos, o aukštų technologijų pramonei tenka tik 4,4 proc. produkcijos. Šie dėsningumai stipriai koreliuoja su pramonės struktūros tyrimo kitu aspektu vertinimais – Lietuvoje į mokslo tyrimus orientuota pramonė tesudaro 5,9 proc., o Europos Sąjungos valstybių vidutinė šio rodiklio reikšmė daugiau kaip 20 proc.

Aukštų ir modernių technologijų vaidmuo tarpvalstybinei integracijai, globalizacijai darosi vis reikšmingesnis. Technologijų plėtra, kaip lemiamas šalies ekonomikos plėtros veiksnys, turi tapti strateginiu valstybės uždaviniu. Tik sisteminis ir nuoseklus jo įgyvendinimas gali sudaryti prielaidų artėti prie Vakarų šalių ekonominės gerovės, tapti lygiaverčiu partneriu pasaulio

ekonominės integracijos procese, vis geriau tenkinti dvasines ir materialines Lietuvos žmonių reikmes.

Išvados

1. 1990–2000 metai Lietuvai buvo esminių reformų visose gyvenimo srityse laikotarpis. Jų dėka sukurta funkcionuojanti rinkos ekonomika. Siekiant efektyvaus rinkos ekonomikos funkcionavimo gali būti įdomus ir svarbus esamos ekonomikos situacijos įvertinimas įvairiais aspektais, iš kurių galima išskirti du esminius: įvykusių pokyčių ir esamos būklės palyginimo su kitomis šalimis.

2. Reformų laikotarpio Lietuvos ekonomikos raidai būdingi labai prieštaringi pokyčiai: žymus ekonominio nuosmukio 1991–1993 metais; ekonomikos stabilizavimosi ir gana spartaus atsigavimo 1994–1998 metais; staigus ekonominio smukimo ir lėto atsigavimo 1998–2000 metais.

Ekonomikos nuosmukis pirmaisiais reformų metais yra tipiškas tokių situacijų reiškinys, nuosmukio dydį iš esmės lemia objektyvūs veiksniai

– reformų mastas ir jų pobūdis. Neatmestina ir subjektyvių veiksnių – abejotino pagrįstumo priimtų sprendimų įtaka.

Spartus ekonomikos atsigavimas po santykiškai didelio nuosmukio priskirtinas dėsningumams, aiškiniams objektyviai egzistuojančia didesne galimybe augti nuo santykiškai žemesnės bazės, t. y. lengvesniu disproporcijos tarp rezultato ir esamo potencialo proporcingai disproporcijos dydžiui mažinimu.

1998–1999 metų Lietuvos staigus ir nemažo ekonominio nuosmukio svarbiausia priežastimi visuotinai pripažįstama Rusijos finansų krizės įtaka, nors, be abejonės, be šio pagrindinio išorės veiksnio, jį lėmė ir kiti išorės ir vidaus veiksniai, kurių impulsas buvo pirmasis.

3. Lietuvos, vykdžiusios savitą ūkio pertvarką, bet turėjusios labai artimą Estijai ir Latvijai startinę situaciją bei potencialą, pasirinkusios panašų reformų kelią, ekonomika, vertinant integruotai, yra gana panaši į šių Baltijos šalių, nors pagal pavienius rodiklius pastebima ir didesnių

skirtumų. Ir platesniu spektru, būtent valstybių kandidačių į Europos Sąjungą visumoje svarbiausi Lietuvos ekonominiai rodikliai neišsiskiria, nors pavieniai rodikliai varijuoja didesniu diapazonu.

4. Lietuva, siekdama narystės Europos Sąjungoje, jau įgyvendino nemažai teisinių ir institucinių Europos Komisijos reikalavimų. Teisinės sistemos veiksmingumo didinimas, rinkos jėgų sąveikos liberalizavimas, konkurencinių gebėjimų didinimas ir kiti pasirengimo narystei ES veiksniai turi įtakos šalies makroekonomikos dinamikai, kuri savo ruožtu formuoja verslo subjektų veiklos sąlygas. Verslo sąlygomis Lietuva vis labiau artėja prie valstybių Europos Sąjungos narių, tačiau ekonomikos potencialą, žmonių gerovę apibūdinančių rodiklių reikšmėmis skiriasi kartais. Ši objektyvių priežasčių nulemtą ekonominės padėties skirtumą sumažinti iš esmės galima tik per pakankamai netrumpą laikotarpį ir tik kryptingai sutelkus šalies turimą įvairių rūšių potencialą.

LITERATŪRA

1. Baltijos šalys: regioninė ekonominė analizė. Vilnius: Diemedis. 2000.
2. Economic Freedom of the World. 2000 Annual Report / Eds. Gwartney J. and Lawson R. Vancouver: Fraser Institute. 2000.
3. Economic Survey of Europe in 1996–1997. Geneva (Switzerland): United Nations, 1997.
4. EU Aims for More Entrepreneurship / Ed. D. Hargreaves // Financial Times. 2000 03 23.
5. European Economy: the EU Economy: 1999 review. Luxembourg. 2000.
6. Gerailavičius V. Lietuvos ekonomika: pastarųjų metų pamokos // Ekonomika. 2000, Nr. 50.
7. International Country Risk Guide. IBC USA Licensing Inc., V. XX, No 11, 1999.
8. Joint Assessment of Medium-term Economic Policy Priorities of Lithuania, 29 May 2000. http://europa.eu.int/comm/economy_finance/document/eesuppe/joint_assessments/index_en.htm.
9. Ketvirtinės nacionalinės sąskaitos. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1998, 1999, 2000.
10. Lietuvos banko biuletiniai. Vilnius: Lietuvos bankas, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000.
11. Lietuvos ekonominė ir socialinė raida. Mėnesiniai biuletiniai. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001.
12. Lietuvos makroekonomikos apžvalga. Vilnius: AB Vilniaus bankas, 2001 (4).
13. Lietuvos Respublikos įmonių registras. Vilnius: Ūkio ministerija, 2001.
14. Lietuvos statistikos metraščiai. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1994–1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000.
15. Lietuvos pramonės konkurencingumo įvertinimas (Mokslinio tyrimo ataskaita). Vilnius: Lietuvos ūkio institutas, 2000.
16. Lietuvos užsienio prekybos analizė ir prognozavimas (Mokslinio tyrimo ataskaita). Vilnius: Ekonominio ir privatizacijos institutas, 2000.
17. Lithuania: From Transition to Convergence. Vilnius: Eugrimas, 1999.

18. Statistikos departamento svetainė internete <http://www.std.lt>.

19. The General Report on the Activities of the European Union. The European Union in 2000. <http://europa.eu.int/abc/doc/off/rg/en/welcome.htm>.

20. Vasiliauskas A. Lietuvos ir Europos Sąjungos šalių ekonomikos išsivystymo ir augimo palyginamoji analizė // Pinigų studijos. 2000, Nr. 2.

21. Winners and Losers of EU Integration. Policy Issues for Central and Eastern Europe. Washington: The World Bank, 2000.

COMPARATIVE EVALUATION OF LITHUANIAN ECONOMIC DEVELOPMENT

Juozas Bivainis

Summary

The article is devoted for introduction of the economic development of Lithuania after the re-establishment of the Independence. There is presented the description of economic performance during the period 1990–2000; it is done by comparison with other European countries. The economy of Lithuania has undergone three different stages of essential changes in all it's sectors: the year 1991–1993 – a period of dramatic decline so habitual phenomenon in all postcommunist countries; the year 1994–1998 – a period of recovery: the economy was stabilised and began grow in relatively fast steps; the year 1998–2000 – a period of unexpected decline (influence of the crisis of the Russian finance) and very slow recovery. The main used indicators sufficiently reflect mentioned stages of the economic development of the country.

The Republic of Lithuania has made significant progress. The achievements of the state in the area of economic stabilisation are obvious: the inflation rate has been reduced considerably and is near to be close to required convergence level. Preconditions for the implementation of the structural reforms were created by liberalisation of prices, legalisation of private ownership and creation of financial sector. Although the private sector is dominant, but till now efficiency of companies has remained insufficient. The economy suffers with problems caused by the poor process of restructuring of companies as well as finance institutions. A big amount of industrial companies are loss-making as well as an obvious obstacle for economic stability. The opportunities to solve problems in the industrial sector are strongly dependent from financial and social environment. Improvements in competition

environment as well as in taxation policy or infrastructure are to be done. The agricultural sector till now has remained with low efficiency in all type farms. An urgent growth of unemployment in rural area demands special attention. It is evident that the agricultural sector requires modernisation and technological reorganisation as well as introduction of innovations with promotion of it's production competitiveness in domestic and foreign markets.

The comparison of indicators, describing the economic development of Lithuania with the ones of the other European countries is resulted by main conclusions:

1) The level of economic development in the all three Baltic states is very similar in spite of different ways of implementation of economic reforms as well as varieties in liberalisation and macroeconomic policy or patterns of privatisation and restructuring;

2) The Republic of Lithuania has similar background if compare with the other states which apply for the EU membership; our country occupies middle position in the list by the annual growth of the GDP, the most integrated indicator of economic development, during the last years;

3) The Republic of Lithuania is backward from the states-members of the EU by various aspects. Were estimated macroeconomic indicators such as GDP per capita according to purchasing power parity, average monthly wages, et.;

4) The integration into the EU is to be the main factor for higher convergence of the economic development levels between the Republic of Lithuania and the EU countries.

Įteikta 2001 m. kovo mėn.